

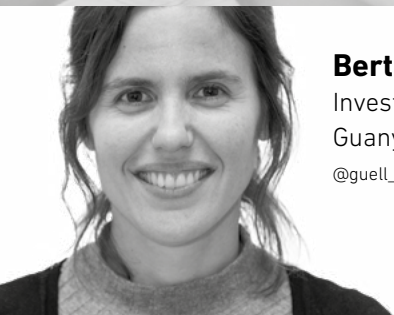
connexions

Joves catalans d'origen asiàtic: reptes i oportunitats en les trajectòries educatives i laborals

vista prèvia >

El jovent català d'origen asiàtic sovint és etiquetat com a poc problemàtic i obediència, invisibilitzant els obstacles que té a l'hora d'emprendre les seves trajectòries educatives i laborals.

Berta Güell

Investigadora al CIDOB i investigadora col·laboradora del CER-Migracions.
Guanyadora de la Beca Postdoctoral Irla 2018-2019.

@guell_berta

Introducció

La presència d'immigrants a l'Estat espanyol ha anat augmentant progressivament des de la dècada dels 2000 fins a erigir-se, a dia d'avui, com un dels Estats amb més immigració d'Europa. Catalunya ha seguit el mateix patró, sent qui més població estrangera acull de tot l'Estat, seguida de Madrid, el País Valencià i Andalusia, segons dades de l'Institut Nacional d'Estadística (INE). Si bé s'ha investigat molt sobre la realitat de les persones adultes que han emprès un procés migratori com a primera generació, és menys coneguda la realitat de les persones joves que són fills i filles d'immigrants nascuts a Catalunya o arribats durant la infància. La seva creixent presència desperta un especial interès de cara als principals reptes als quals s'enfronten en les seves trajectòries educatives i laborals. Davant d'això, ens preguntem: en quina mesura aconseguen sortejar els obstacles que es van trobar la generació dels seus pares i les seves mares? Quin paper juguen els factors estructurals de la societat catalana i els factors culturals de les comunitats del país d'origen en les oportunitats educatives i laborals dels joves?

En aquest article intentarem respondre a aquests interrogants posant la mirada en les persones joves catalanes d'origen asiàtic, tot centrant-nos en les d'origen xinès i pakistanès en tant que pertanyen als dos grups d'Àsia més nombrosos a Catalunya. En comparació amb altres joves amb una trajectòria d'assentament més llarga com els d'origen marroquí o llatinoamericà, els d'origen asiàtic sovint són infravisiabilitzats sota l'etiqueta de col·lectius «poc problemàtics». Així, es tendeix a pensar que tenen un millor rendiment acadèmic per una cultura que es transmet en el cor de la institució familiar amb elements com una forta ètica del treball, a través dels valors confucians o islàmics.¹ I amb el mercat laboral succeeix el mateix. El fet que siguin comunitats fortament emprenedores i hagin aconseguit crear una economia ètnica pròpia² pot associar-se

amb el fet que tinguin una certa «facilitat» per incorporar-se al mercat laboral i subestimar els obstacles als quals s'enfronten.

Aquesta percepció sol estar associada al concepte de «minoria model», el qual sorgeix als anys 1960 en el marc dels moviments pels drets civils a EUA per explicar l'èxit educatiu de descendents xinesos i japonesos versus altres grups racials —blancs, negres o llatins—, a partir de factors purament culturals o ètnics.³ Tanmateix, el concepte de «minoria model» subestima la importància de factors estructurals com la segregació escolar i residencial, el paper dels centres educatius, la segmentació del mercat laboral o la discriminació per diversos motius com l'origen, el gènere i la classe social com a causants de desigualtats.

Partint d'aquests imaginaris, aquest article té com a objectiu posar de relleu les principals dificultats que els joves catalans d'origen asiàtic es troben a l'hora d'emprendre trajec-

---

1 CARBONELL, *Vinguts del Centre Del Món*.

2 L'economia ètnica està integrada pels autoocupats, empleats i treballadors que comparteixen la mateixa etnicitat, veure LIGHT; GOLD, *Ethnic economies*. Els «negocis ètnics» que conformen les economies ètniques, a diferència dels regentats per la població majoritària, es defineixen per l'ús d'una sèrie de recursos —informatius, financers, mà d'obra— que proporciona la comunitat a l'hora d'obrir i gestionar un negoci. Veure RATH; KLOOSTERMAN, «Immigrant entrepreneurs in advanced economies:

Mixed embeddedness further explored».

3 LOUIE, *Compelled to excel. Immigration, education and opportunity among Chinese American*.

Una de les característiques de la comunitat xinesa és la seva determinació per a l'autoocupació i l'emprenedoria

tòries educatives i incorporar-se al mercat laboral fent ús dels resultats d'una investigació qualitativa realitzada durant el 2018 i el 2019 a Catalunya.⁴

Les comunitats d'origen xinès i pakistanès a Catalunya

A Catalunya, avui dia, hi resideixen 63.753 persones procedents de la Xina i 55.421 de Pakistan, representant el 5,1% i el 4,4% de la població estrangera segons dades de l'Institut Català d'Estadística (Idescat) del 2021. Pel que fa a la distribució per edat, és interessant observar que les piràmides poblacionals dels dos grups en els últims anys s'han anat eixamplant, fet que indica l'increment progressiu d'infants i joves a la nostra societat. Quant a la distribució per sexe, una diferència notable entre ambdós col·lectius és que mentre que en el cas xinès hi ha paritat entre homes i dones —quasi al 50%—,

4 La investigació ha estat finançada en el marc de la Beca Postdoctoral de la Fundació Josep Irla. La metodologia es basa en nou entrevistes a informants clau, vint entrevistes en profunditat amb joves d'origen pakistanès i xinès, i dos grups focals amb onze joves dels mateixos col·lectius residents majoritàriament a l'Àrea Metropolitana de Barcelona.

en el cas pakistanès la proporció de dones és molt menor i se situa en un 30%. Això reflecteix diferents patrons de mobilitat en la primera generació d'adults: si bé en la migració xinesa tant l'home com la dona poden ser pioners, la migració pakistanesa està encapçalada primordialment per homes, que després d'aconseguir una estabilitat econòmica i administrativa, reagrupen les seves dones. Aquesta i altres diferències són alguns dels elements que permeten explicar algunes singularitats dels processos d'incorporació del jovent en clau de gènere.⁵

Abans d'endinsar-nos en les trajectòries educatives i laborals de les persones joves, però, cal fixar-se en els processos d'assentament de les generacions anteriors per entendre millor la seva història migratòria. Pel que fa a la comunitat xinesa, aquesta comença a tenir una presència notable a partir dels anys 1980, coincidint amb les reformes polítiques i econòmiques de la Xina post-Mao i l'obertura de l'Estat espanyol com a

5 GÜELL; MASDEU, «Enraizados en España, vinculados con su origen».

país receptor d'immigrants.⁶ Una de les característiques de la comunitat xinesa és la seva determinació per a l'autoocupació i l'emprenedoria, on el projecte migratori sovint es defineix al voltant del negoci propi.⁷ A banda de comptar amb una sèrie de recursos ètnics i capital social que ho permet i de constituir una estratègia per accedir al mercat laboral i aconseguir la mobilitat social, el negoci propi constitueix una font de prestigi social.⁸

Així, des de l'arribada dels pioners xinesos a principis del segle XX i la seva concentració al sector de la venda ambulat fins a dia d'avui, s'han anat inserint en diferents nínxols relacionats amb els restaurants de menjar xinès (1970-1990), tallers de manufacturació, el comerç, empreses d'importació i exportació, basars, perruqueries, i més recentment els bars de barri autòctons, en-

6 BELTRÁN, «The Chinese in Spain».

7 El 2019, el 54,1% de treballadors de nacionalitat xinesa al conjunt de l'Estat espanyol estaven registrats en règim d'autònoms a la Seguretat Social, segons l'Anuari d'Estadístiques del Ministeri de Treball, Migracions i Seguretat Social.

8 BELTRÁN; SÁIZ, «Del restaurante chino al bar autóctono. Evolución del empresariado de origen chino en España y su compleja relación con la etnicidad».

El fet que la majoria de pakistanesos de Catalunya provinguin de les mateixes zones del Punjab —concretament els districtes de Gujrat i Mandi Bahauddin— facilita els mecanismes d'ajuda mútua

tre d'altres.⁹ Aquests negocis solen estar orientats al voltant d'una petita empresa familiar amb la participació dels dos progenitors i sovint la dels fills. Aquesta tradició migratòria ha configurat el desenvolupament de diverses pràctiques transnacionals —circulació de diners, mobilitat de persones, rituals populars i religiosos— que configuren la vida quotidiana de la població xinesa a Catalunya, així com la de les famílies que resideixen a la Xina i altres nòduls de la diàspora.¹⁰

La comunitat pakistanesa, per la seva banda, compta amb una trajectòria més recent que la xinesa i si bé els primers immigrants comencen a arribar a finals de les dècades de 1970 i 1980, no és fins ben entrats els anys 1990 i especialment els 2000 que hi ha un creixement exponencial. Tradicionalment, també ha estat un país exportador de mà d'obra degut en gran mesura a la fragmentació social i la manca de

terra cultivable.¹¹ En les últimes dècades, Catalunya, i especialment Barcelona, ha passat a convertir-se en un dels punts que configuren l'espai transnacional de la diàspora pakistanesa, juntament amb altres ciutats britàniques o de l'Europa continental. Malgrat la falta de vinculació històrica, econòmica o cultural entre els dos països, l'Estat espanyol s'erigeix com un destí atractiu des del creixement econòmic a partir dels 2000,¹² el qual genera possibilitats laborals amb polítiques migratòries més afins que a la majoria de la resta d'estats europeus.¹³

Les xarxes de solidaritat i reciprocitat familiars i d'amistat, de la mateixa manera que amb la comunitat xinesa, s'han anat institucionalitzant i representen l'eix vertebrador de l'organització comunitària local i transnacional del col·lectiu.¹⁴ El fet que la majoria de pakistanesos de

Catalunya provinguin de les mateixes zones del Punjab —concretament els districtes de Gujrat i Mandi Bahauddin— facilita els mecanismes d'ajuda mútua. Aquests districtes es caracteritzen per ser d'àmbit rural, densament poblats i amb uns nivells socioeducatius molt baixos.¹⁵

La proliferació de negocis ètnics, l'obertura de centres islàmics o els episodis d'expressió comunitària —celebració de festivitats musulmanes i dates destacades— són elements que evidencien la creació d'un espai diaspòric i acullen processos de reconstrucció identitària. Pel que fa a la seva presència en economies ètniques, cal destacar la seva especialització en els sectors de l'alimentació —per exemple botigues d'alimentació i franquícies de supermercat— i les telecomunicacions —botigues de mòbils i locutoris—, gràcies a l'ús de recursos ètnics i de classe en una estructura d'oportunitats força favorable.¹⁶

9 Ídem.

10 MASDEU; SÁIZ, «Género, Movilidad e Intersecciones Generacionales En El Espacio Transnacional Chino».

11 VALENZUELA, «Pecunia Ex Machina, El Emprendedor Pakistani En La Ciudad de Barcelona».

12 FEIXAS, «Testing Migration Hypotheses: The Movement of People from Pakistan to Catalonia».

13 VALENZUELA, «Pecunia Ex Machina, El Emprendedor Pakistani En La Ciudad de Barcelona».

14 TOLSANAS, «Las Calles de Barcelona, Las Casas de Pakistan».

15 GOICOECHEA, «La Educación Formal En Pakistán: ¿Cómo Es La Formación de Las Mujeres?».

16 El 2019, el 22,3% de treballadors de nacionalitat pakistanesa registrats a la Seguretat Social al conjunt de l'Estat espanyol eren autònoms, segons l'Anuari d'Estadístiques del Ministeri de Treball,

A banda d'aquests patrons de mobilitat amb el país d'origen, durant l'etapa educativa hi ha altres factors que influeixen en el desenvolupament de les trajectòries vitals

Trajectòries educatives i laborals de joves d'origen xinès i pakistanès

Un primer fet a destacar que es desprèn dels resultats de la investigació és que els joves nascuts o arribats amb pocs anys a Catalunya *a priori* tenen més facilitats per emprendre una trajectòria educativa d'èxit —continuant en l'etapa postobligatòria— que els que s'incorporen al sistema educatiu més tard —a partir dels dotze anys. Això, alhora, té un efecte sobre els processos d'incorporació laboral, ja que com menys formats estan, més possibilitats tenen d'inserir-se en feines no qualificades o recórrer a l'economia ètnica com la via d'ascensió social més efectiva. Tanmateix, un bon suport des dels principals agents educatius —família, escola, comunitat— i una forta ambició per seguir els estudis poden fer revertir aquesta tendència.

D'altra banda, el context sociodemogràfic i urbanístic dels barris on viuen una gran proporció del jovent configura un paisatge de deprivació

econòmica, el qual sovint marca no només el tipus d'escoles on s'inseïren —amb un alt índex de segregació escolar racial o ètnica—, sinó també les relacions socials amb el grup d'iguals, les oportunitats laborals i les seves cosmovisions. Si bé hi ha tensions interètniques amb episodis de violència, les dinàmiques de solidaritat i suport mutu entre membres de la comunitat o altres col·lectius —incloent-hi la població majoritària— són clau en el procés d'arribada.

Durant la infància o fins i tot la preadolescència, alguns joves són enviats al país d'origen amb altres familiars, ja sigui per aprendre la llengua —sobretot en el cas xinès—, així com tradicions i normes culturals o religioses. Això configura la construcció de vincles transnacionals que no només contribueixen al manteniment de relacions afectives, sinó que també es transformen en una font de formació que pot tenir efectes en les seves posteriors trajectòries educatives i laborals. Aquest darrer aspecte es dona sobretot en el cas xinès degut al context de creixement econòmic que ha experimentat el país en les darreres dècades, on alguns joves

es veuen motivats a traslladar-se a la Xina a la cerca d'experiències laborals o empresarials explotant les seves competències biculturals. Tot i això, també hi ha joves que opten per un distanciament amb el país d'origen, especialment si la transmissió dels codis culturals i les tradicions són massa rígides i si des de la perspectiva de les persones joves, entren massa en contradicció amb els de la societat de destí. En aquest sentit, algunes noies d'origen pakistanès són les que més s'enfronten a aquest tipus de reptes, davant dels quals adopten una postura rupturista o de negociació intrafamiliar i comunitària.¹⁷

A banda d'aquests patrons de mobilitat amb el país d'origen, hi ha altres factors que influeixen en el desenvolupament de les trajectòries vitals. A nivell individual, és innegable que les aspiracions del jovent i de les seves famílies entorn a una trajectòria d'èxit marquen un horitzó que els pot fer empènyer a seguir estudiant. Ara bé, també hi pot haver

17 GÜELL; ARRASATE; SOLÉ, «Visibilizando estrategias de agencia y empoderamiento económico: el caso de las mujeres de origen pakistaní en Barcelona».

Migracions i Seguretat Social. Per a més informació veure GÜELL, «El impacto de la crisis en la economía étnica pakistani de Barcelona».

A la nostra societat s'observa un elevat grau de tolerància als episodis de microracisme, tendint a normalitzar-los

un decalatge entre les aspiracions ideals —el que els agradaria— i les expectatives reals —el que realment creuen que poden aconseguir— en funció dels constrenyiments familiars, ambientals i estructurals. En aquest sentit, el nivell socioeconòmic de la família, el tipus de context urbanístic i la qualitat de l'habitatge en el que resideixen són, com ja hem vist, alguns elements condicionants a destacar. El capital humà dels progenitors i sobretot la presència de models d'èxit dins de la família —no només nuclear, sinó també l'extensa— també pot exercir com a factor mirall que serveixi de motivació per a continuar estudiant.

A nivell social i comunitari, les relacions interètniques i intraètniques¹⁸ que s'estableixen dins del grup d'iguals també poden limitar o facilitar la continuïtat educativa. En aquest sentit, comptar amb un grup de suport que exerceix de model per estudiar pot, de nou, reforçar el

rendiment acadèmic, mentre que els efectes del racisme o la discriminació per part dels iguals poden minar la seva autoestima. I és que, a grans trets, a la nostra societat s'observa un elevat grau de tolerància als episodis de microracisme, tendint a normalitzar-los.

D'entre els factors comunitaris, cal destacar els espais de reunió i socialització dels col·lectius —per exemple, llocs de culte, entitats, escoles d'idioma— com a transmissors de missatges entorn de l'èxit educatiu, així com pràctiques culturals que es reproduïxen dins de la comunitat. D'entre els espais comunitaris, destaquen especialment els llocs de culte com a espais de reforç educatiu i com a punt de trobada entre iguals que tenen un bon rendiment acadèmic. A nivell escolar, el paper dels centres educatius i les actituds, expectatives i pràctiques de no discriminació del professorat són fonamentals per a prevenir el fracàs escolar. En aquest sentit, el fet que el professorat tingui baixes expectatives vers els alumnes d'origen migrant, per exemple en veure certes dificultats lingüístiques, i els dirigeixin a cursos de formació ocupacional

no només pot truncar el seu accés a l'educació superior, sinó que també alimenta una baixa autoestima i la interiorització de la minorització. D'altra banda, la manca de recursos dels centres educatius per organitzar els dispositius d'atenció a la diversitat —com són per exemples les aules d'acollida— també repercuteix de manera negativa en les trajectòries dels alumnes, així com el fet de tenir altes ràtios d'alumnes d'origen estranger en barris fortament segregats.

A l'hora d'accedir al mercat laboral, els joves s'enfronten a una sèrie de dificultats que, de nou, es veuen determinades per una sèrie de factors estructurals de la societat de recepció i factors culturals associats amb la comunitat del país d'origen. Tot i que encara és d'hora per observar un patró generalitzat, donat que els fills d'immigrants asiàtics en edat adulta encara són minoritaris —sobretot els d'origen pakistanès—, els resultats de la investigació deixen entreveure algunes tendències. D'una banda, a vegades se'ls encasella en certes feines que requereixen una «explo-tació» de la seva etnicitat, com per exemple en el camp de l'associacio-

18 Les relacions interètniques inclouen aquelles que es produeixen entre els joves d'origen asiàtic i els d'origen autòcton o entre diversos grups de joves d'origen migrant, mentre que les relacions intraètniques es refereixen a les que es produeixen dins del mateix col·lectiu de joves d'origen xinès o pakistanès.

L'ajuda en negocis familiars sovint s'entén com una forma de deute moral cap als pares i les mares, i com un espai de formació per al món laboral i la vida personal

nisme migrant, els programes d'interculturalitat o, en el cas xinès, en les botigues de luxe del Passeig de Gràcia. Si bé el seu *background* cultural i les competències lingüístiques de la comunitat d'origen els pot obrir oportunitats, cal veure que aquestes no esdevinguin en limitacions de cara al desenvolupament d'altres feines qualificades. D'altra banda, alguns joves revelen haver patit episodis de discriminació en l'accés al treball, o un cop dins per part de companys o supervisors. L'exemple paradigmàtic el constitueix la prohibició del vel en certes feines, sobretot de cara al públic. Aquest tipus de discriminació interseccional, on conflueixen el gènere, l'origen ètnic i la religió, té conseqüències greus per a les trajectòries laborals i l'autoestima de les joves d'origen pakistanès que fan qüestionar les bases de les societats multiculturals.

Pel que fa als factors culturals, la divisió tradicional dels rols de gènere i el control social exercit pels progenitors, en certes ocasions, impedeix algunes noies d'origen pakistanès de treballar, o només se'ls permet fer-ho en certs tipus de feina i ambients. Davant d'això, solen adoptar estra-

tègies de negociació que permeten flexibilitzar aquests codis d'acord amb els seus objectius. Finalment, també cal destacar alguns factors individuals com la qüestió idiomàtica i la nacionalitat. Fins i tot els que han nascut a Catalunya o han arribat de petits, a vegades encara perceben certes limitacions lingüístiques per accedir a algunes posicions, especialment si no es domina un cert nivell de llengua catalana, mentre que la manca de nacionalitat espanyola els impossibilita l'accés a concursos públics de l'administració pública.

Malgrat aquests obstacles, la majoria de joves compta amb diverses experiències laborals treballant per compte aliè en múltiples sectors o en negocis ètnics. Les diferències entre els dos col·lectius són un reflex de la seva composició sociodemogràfica: si bé en el cas xinès el negoci principalment gira entorn de la família nuclear, en el cas pakistanès inclou a altres membres de la família extensa o la comunitat. A més, hi ha una minoria de joves que estan obrint els seus propis establiments. Mentre que alguns segueixen una estratègia d'emprenedoria similar a la dels seus pares —en termes de

tipus de negoci i manera de gestionar-lo—, altres aconseguen sortir dels nínxols ètnics tradicionals i introduir elements nous que s'aproximen a un model de negoci més occidental. D'entrada, el factor que marca més diferència entre aquests dos patrons és el nivell educatiu del jovent i el dels progenitors, unit a les expectatives individuals i familiars, de manera que per als joves més formats l'emprenedoria no es concep tant com una necessitat, sinó com una oportunitat.

L'ajuda en negocis familiars sovint s'entén com una forma de deute moral cap als pares i les mares, i com un espai de formació per al món laboral i la vida personal en general, tot i que a vegades tenen poc marge per decidir per ells mateixos. Alhora, també és una manera d'economitzar recursos, ja que permet estalviar sous a treballadors externs i si el dia de demà els joves no troben feina al mercat laboral general, poden recórrer al negoci familiar com una xarxa de protecció. Fora de l'òrbita familiar, els negocis ètnics també compleixen la funció de refugi per a algunes noies d'origen pakistanès que busquen espais on se sentin

plenament acceptades, així com d'alternativa per a altres joves d'origen asiàtic que busquen experiències laborals, tot i les dures condicions laborals i els baixos salaris. Tot i això, aquests negocis també poden suposar una «trampa», especialment per aquells que es veuen més atrets per la possibilitat d'aconseguir una via d'independència econòmica ràpida que continuar els estudis i esperar un retorn a mig termini. En aquest sentit, els missatges i les expectatives per part de la família i la comunitat són cabdals. És per això que els adults sovint no volen que els seus fills prenguin el relleu generacional del negoci, tot i que en ocasions exerceixen pressió perquè hi col·laborin i això esdevingui una font de tensions intrafamiliars.

Pel que fa a les perspectives de futur, uns quants expressen l'aspiració de ser emprenedors/es, sota un model de negoci que permeti una millor conciliació amb la família i el temps d'oci. Si bé els d'origen pakistanès tendeixen a pensar en negocis més orientats al propi col·lectiu i els d'origen xinès al públic general i/o amb una vessant transnacional, es posa de relleu la influència del teixit

empresarial familiar i comunitari a la vida dels joves. Altres, en canvi, rebutgen aquesta via després de veure —i viure— el gran sacrifici que suposa per als seus pares i mares, i es projecten en un treball per compte aliè.

Apunt final

Aquest article ha posat de relleu una sèrie de patrons en les trajectòries educatives i laborals dels joves d'origen xinès i pakistanès a Catalunya, i ha identificat els principals obstacles inherents a la societat catalana i a les comunitats d'origen que dificulten el bon rendiment acadèmic i la continuïtat educativa, així com l'accés al mercat de treball. Lluny del prototip de minoria model, el jovent d'origen asiàtic també pateix una sèrie de dificultats que tenen a veure amb dèficits estructurals de les institucions escolars i el mercat de treball, així com amb el context del barri on resideixen. Les famílies i les comunitats del país d'origen solen actuar com a factor de protecció davant d'aquests obstacles a partir de la transmissió de valors positius entorn l'èxit educatiu. Tanmateix, la

necessitat de contribuir a l'economia familiar, la falta de referents, i un sistema de valors conservador dins del nucli familiar poden actuar com a fre a la continuïtat educativa i accelerar la incorporació laboral en llocs poc qualificats.

Caldrà esperar uns anys per veure si aquests obstacles —especialment els estructurals— es mantenen o si, pel contrari, es van sortejant de manera que les trajectòries educatives i laborals de les persones joves d'origen asiàtic s'equiparen a les dels joves autòctons i s'allunyen de les adversitats viscudes per la primera generació d'immigrants. Per a això, caldrà impulsar polítiques públiques que combatin la segregació escolar i la discriminació a fi de garantir la igualtat d'oportunitats entre uns i altres. En aquest sentit, cal un compromís ferm des de tots els actors implicats —centres educatius, famílies, govern, empreses i teixit associatiu— per dissenyar estratègies holístiques que permetin avançar cap a una societat més inclusiva i cohesionada. ■

■ Bibliografia

BELTRÁN, Joaquín. «The Chinese in Spain». A BENTON, Gregor; PIEKE, Frank P. *The Chinese in Europe*, pàg. 211-237. Londres: Macmillan, 1998.

BELTRÁN, Joaquín; SÁIZ, Amelia. «Del Restaurante chino al bar autóctono. Evolución del empresariado de origen chino en España y su compleja relación con la etnicidad». A BARROS, Magdalena; VALENZUELA, Hugo. *Retos y estrategias del empresariado étnico contemporáneo. Estudios de caso de empresarios latinos en Estados Unidos y empresarios étnicos en España*, pàg. 85-108. México D.F.: CIESAS, 2013.

CARBONELL, Francesc. *Vinguts del centre del món*. Barcelona: Eumo Editorial i Fundació Jaume Bofill, 2007.

FEIXAS, Montserrat. «Testing migration hypotheses: The movement of people from Pakistan to Catalonia» [en línia]. 2009. Disponible a: <www.unchr.org>.

GOICOECHEA, M. Ángeles. «La educación formal en Pakistán: ¿Cómo es la formación de las mujeres?» [en línia]. A *Brocar: Cuadernos de Investigación Histórica*, núm. 35, pàg. 303-313, 2011. Disponible a: <www.search.ebscohost.com>.

GOVERN ESPANYOL. «Anuario de Estadísticas del Ministerio de Trabajo, Migraciones y Seguridad Social» [en línia]. Disponible a: <www.mitramiss.gob.es>.

GÜELL, Berta. «El impacto de la crisis en la economía étnica pakistaní de Barcelona» [en línia]. A *Anuario CIDOB de La Inmigración*,

pàg. 330-353, 2018. Disponible a: <www.cidob.org>.

GÜELL, Berta; ARRASATE, Marina; SOLÉ, Ariadna. «Visibilizando estrategias de agencia y empoderamiento económico: el caso de las mujeres de origen pakistaní en Barcelona» [en línia]. A *Migraciones*, núm. 48, pàg. 51-78, 2020. Disponible a: <www.revistas.comillas.edu>.

GÜELL, Berta; MASDEU, Irene. «Enraizados en España, vinculados con su origen» [en línia]. A *Política Exterior*, núm. 204, 2021. Disponible a: <www.politicaexterior.com>.

IDESCAT. «Padró Municipal d'habitants» [en línia]. Disponible a: <www.idescat.cat>.

INE. «Estadística del Padrón Continuo» [en línia]. Disponible a: <www.ine.es>.

LIGHT, Ivan; GOLD, Steven. *Ethnic economies*. San Diego: Academic Press, 2001.

LOUIE, Vivian. *Compelled to excel. Immigration, education and opportunity among chinese american*. Stanford: Stanford University Press, 2004.

MASDEU, Irene; SÁIZ, Amelia. «Género, movilidad e intersecciones generacionales en el espacio transnacional chino» [en línia]. A *Revista Espanola de Sociologia*, núm. 26, vol. 3, pàg. 385-397, 2017. Disponible a: <www.recyt.fecyt.es>.

RATH, Jan; KLOOSTERMAN, Robert. «Immigrant entrepreneurs in advanced economies: Mixed embeddedness further

explored» [en línia]. A *Journal of Ethnic and Migration Studies*, núm. 27, vol. 2, pàg. 189-201, 2001. Disponible a: <www.tandfonline.com>.

TOLSANAS, Mònica. «'Las calles de Barcelona, las casas de Pakistan'. Gramàtiques de l'experiència, Narratives de La Identitat. La Construcció Del Subjecte En Un Espai Urbà Transnacional» [en línia]. A *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, núm. 78, pàg. 33-56, 2008. Disponible a: <www.cidob.org>.

VALENZUELA, Hugo. «Pecunia Ex Machina, el emprendedor pakistaní en la ciudad de Barcelona» [en línia]. A *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, núm. 92, pàg. 185-206, 2010. Disponible a: <www.cidob.org>.